

ANCIENT IRANIAN STUDIES

پژوهشنامه ایران باستان

راهکارهای اشکانیان در مرزداری و برقراری امنیت داخلی
نویسنده (گان): امین بابادی
منبع: پژوهشنامه ایران باستان، سال ۲، شماره ۵: ۱۹-۴۱.
گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن

Parthian Strategies in Border Management and Establishing Internal Security

Author(s): Amin Babadi

Source: Ancient Iranian Studies, April 2023, VOL. 2, NO. 5: 19-41.

Published by: Tissaphernes Archaeological Research Group

Stable URL:

<https://doi.org/10.22034/ais.2023.384084.1036>

© 2023 The Author(s). Published by Tissaphernes Archaeological Research Group, Tehran, Iran. [Open Access](#).

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>), which permits non-commercial re-use, distribution,

and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited, and is not altered, transformed, or built upon in any way.

The ethical policy of Ancient Iranian Studies is based on the Committee on Publication Ethics (COPE) guidelines and complies with International Committee of Ancient Iranian Studies Editorial Board codes of conduct. Readers, authors, reviewers and editors should follow these ethical policies once working with Ancient Iranian Studies. The ethical policy of Ancient Iranian Studies is liable to determine which of the typical research papers or articles submitted to the journal should be published in the concerned issue. For information on this matter in publishing and ethical guidelines please visit www.publicationethics.org.

Parthian Strategies in Border Management and Establishing Internal Security

Amin Babadi¹

Abstract

One of the basic principles of the stability and strength of governments has been their ability to establish internal security and protect borders against the threat of foreigners. The Parthian Empire, which struggled with hostile forces on several fronts since its inception, had to consolidate its position by expanding security inside the country and guarding its borders against foreign powers. This action was necessary both for the defense of the country and the policy of expanding the territory. The Parthians developed mechanisms that might ensure the internal security and border regions of Iran by utilizing the ancient legacy and innovating. Managing nomadic tribes, tiny cities, and puppet governments, as well as ongoing performance monitoring, allowed for the protection of the frontiers and the establishment of internal security. This research discusses the strategies of the Parthian state in protecting the borders and creating internal security against external threats and internal problems. In this regard, the Parthian period's historical sources are examined in light of the material culture recovered from this time.

Keywords: Parthians, Border Management, Internal Security, Fortress Building, Border Forces.

¹ Ph.D Student of Ancient Iranian History, University of Tehran, Tehran, Iran. aminabdalbabadi69@gmail.com

Article info: Received: 23 December 2022 | Accepted: 19 February 2023 | Published: 1 April 2023

Citation: Babadi, Amin. (2023). "Parthian Strategies in Border Management and Establishing Internal Security". *Ancient Iranian Studies*, Vol. 2 (5): 19-41.

<https://doi.org/10.22034/AIS.2023.384084.1036>

Introduction

The ability to defend the territory is considered one of the necessary conditions for a political unit as a state (Sancisi Weerdenburg, 2009: 291). Any political system must have sufficient authority to defend its borders to become a state. This issue was more important in ancient times because the disorder and the risk of invasion by nomadic and primitive tribes as well as the lack of adherence of rival governments to political agreements in ancient times were greater than today. This research aims to identify the strategic decisions of the Parthians in protecting the borders and establishing security inside the country. The strategies of the Parthians in confronting and preventing the external and internal dangers of their vast territory are examined with a structuralism approach. The main research question focuses on the executive mechanisms of the Parthian state to realize internal and border security. For this research, simultaneous sources and Parthian material culture such as the remaining defensive fortifications are examined. As a result, a general overview of the internal and border forces and fortifications of the Parthian Empire will be obtained, and the analysis of these data can determine the executive mechanisms of the Parthians in achieving internal and border security.

Research Literature

Clarifying some of the Parthian Empire's state management strategies and problem-solving procedures is crucial for understanding the significance of this research. Other facets of this research, which are significant in interpreting the Parthian historical events, include eval-

uating how well this state's intellectual machinery performs in dealing with novel challenges, its capacity to adapt to circumstances, and its ability to manipulate the status quo for its gain.

Border Management in the Parthian Empire

During its long and fluctuating history, the Parthian Empire had to contend with primitive tribes and emerging civilizations in the east, west, and north of its territory. These military conflicts caused the borders of this empire to be constantly changing, and therefore, when talking about the borders of the Parthian Empire, the time in question should be clarified. It can be said that this empire at its peak power during the reign of Mithridates II and Orodes II reached from the east to Herat, and even possibly to Bactria (Olbricht, 2013: 18-19) and the old route of the Amu Darya River (Diakonov, 1972: 57) which flowed into the Caspian Sea and included the territory of the Massagetae (College, 2009: 46).

Security in Cities

The features and requirements of the ancient world required governments to protect the cities as much as possible against common problems in addition to controlling the security within the country. The Parthian state had thought of effective measures in this case. The cities themselves had an independent nature in the Parthian Empire, which made them somewhat self-sufficient in relation to the outside world. During this period, cities usually had two circular or quadrangular plans, the first of which probably originated in Central Asia (Bussagli, 2010: 14-15). Defensive walls protected these cities.

Conclusion

The Parthian Empire managed to grow from a local power in the mid-third century BC to a global power in the mid-second century BC within a hundred years. Thus, it is necessary to examine the executive and administrative mechanisms of this empire to understand the reasons for the success and stability of this government. Every state needs to expand security inside and on the borders of its territory to maintain order and stability as well as military and political progress. The evidence shows that the Parthian statesmen understood this point well and tried to control the internal and border security of their country by taking advantage of the past heritage and to a large extent with effective innovations. The Parthians managed to control the security in the cities by establishing military and law enforcement authorities in the cities, monitoring entry and exit, and exploiting the ideology of the king's holiness and high status. The construction of military forts inside the country and along important caravan routes was another important step in the development of the country's

internal security, which led to the progress and prosperity of commerce. In addition, the Parthian statesmen tried to establish security and increase surveillance on the edges of their territory by agreeing with primitive and nomadic tribes and moving military prisoners and different tribes to the borders, while following the old patterns of the region. The construction of numerous border forts was also one of the strategies of the Parthian state to deal with foreign invasion, which was successful in many cases. Therefore, in general, the Parthian state should be counted among the successful governments in the matter of security control in Iran. Not only do the simultaneous sources report the relative success of the Parthians in expanding border and internal security, but there are few reports about the large-scale rebellions of local tribes and the civil wars of Iran during the five centuries of the Parthian Empire. This indicates the superiority of Parthian security and defense mechanisms compared to the Roman Empire, as a rival and hostile state.

راهکارهای اشکانیان در مرزداری و برقراری امنیت داخلی

امین بابادی^۱

چکیده

از اصول اولیه ثبات و استحکام دولت‌ها، توانایی آنها در ایجاد امنیت داخلی و حراست از مرزها در برابر خطر بیگانگان بود. شاهنشاهی اشکانی که از بدو پیدایش خود با نیروهای متخصص در چند جبهه دست و پنجه نرم می‌کرد، مجبور به تحکیم موقعیت خود از طریق بسط امنیت در درون کشور و استحکام مرزها در برابر قدرت‌های خارجی چه برای دفاع و چه برای برنامه‌ریزی به‌منظور توسعه قلمرو خود بود. اشکانیان با اتخاذ برنامه‌ای مدون با وام‌گیری از دولت‌های پیش از خود و نوآوری‌هایی بر مبنای شرایط وقت، به‌خوبی از عهده ایجاد امنیت در درون کشور و در مرزهای قلمرو خود برآمدند. استحکام مرزها و امنیت داخلی، با مدیریت اقوام کوچرو، شهرها و دولت‌های کوچک دست‌نشانده و نظارت مستمر بر عملکرد آنها صورت می‌پذیرفت. مسئله اصلی این پژوهش مشخص کردن سازوکار دولت اشکانی در حراست از مرزها و ایجاد امنیت داخلی در مقابل تهدیدات خارجی و مشکلات داخلی است که با بررسی منابع بازمانده از این دوران و تحلیل آنها با تکیه بر آثار مادی یافته شده از دوران اشکانی صورت می‌پذیرد. هدف این مقاله پاسخ به این پرسش است که سازوکار اجرایی دولت اشکانی در راستای تحقق امنیت داخلی و مرزی چه بود؟

واژه‌های کلیدی: اشکانیان، مرزداری، امنیت داخلی، دژسازی، نیروهای مرزی.

^۱دانشجوی دکتری تاریخ ایران باستان دانشگاه تهران، تهران، ایران. aminabdababadi69@gmail.com

مشخصات مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۲ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۳۰ | تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱/۱۲

استناد: بابادی، امین. (۱۴۰۲). راهکارهای اشکانیان در مرزداری و برقراری امنیت داخلی. پژوهشنامه ایران باستان، سال ۲، شماره ۵: ۱۹-۴۱.

مقدمه

توانایی دفاع از قلمرو را یکی از شرایط لازم برای تعریف یک واحد سیاسی به عنوان یک دولت دانسته‌اند (سانسیسی و ردنبروخ، ۱۳۸۸: ۲۹۱) و بدیهی است که هر نظام سیاسی برای بدل شدن به دولت باید از اقتدار کافی برای دفاع از مرزهای خود برخوردار باشد. این موضوع در دوران باستان اهمیت بیشتری داشته است چراکه بی‌نظمی و خطر هجوم اقوام کوچ‌رو و بدوی و همچنین عدم پایداری دولت‌های رقیب به پیمان‌های سیاسی در دوران باستان نسبت به امروز بیشتر بوده است. در این بین دولت‌های حاکم بر ایران به خاطر موقعیت راهبردی این کشور و قرار گرفتن بر سر چهارراه تمدنی جهان باستان، از نظر درگیری با اقوام متمدن و بدوی بیشتر در معرض فشار بوده‌اند. شاهنشاهی اشکانی که از میانه‌های سده سوم پیش از میلاد تا اوایل سده دوم میلادی بر بخش اعظم فلات ایران و میان‌رودان و سرزمین‌های همجوار حاکم بود نیز از این قاعده مستثنی نبود. شواهد باستان‌شناسی و منابع مکتوب بازمانده از آن دوران نشانگر فراوانی این برخوردهای سیاسی و نظامی میان اشکانیان و مردم همجوارشان است. بنابراین اشکانیان از بدو پیدایش مجبور به طرح‌ریزی و ارائه راهکارهای مناسب جهت حراست از قلمروشان و در صورت امکان بسط آن بودند. از طرف دیگر این موقعیت راهبردی ایران خود موجب تمایل بازرگانان به استفاده از راه‌های (زمینی و دریایی) زیر فرمان دولت‌های ایران می‌شد که سود فراوانی را از این راه به خزانه‌های دولت سرازیر می‌کرد و لذا دولت را در اتخاذ یک رویکرد جدی برای مبارزه با ناامنی داخلی و اغتشاش‌های مرزی مصمم‌تر می‌ساخت. مسئله اصلی این جستار تعیین سازوکار اشکانیان در حراست از مرزها و همچنین بسط امنیت در داخل کشور است و به بررسی راهبردهای اشکانیان در

مقابله و پیشگیری خطرات ایجاد شده در بیرون و درون مرزهای پهن‌اور قلمروشان پرداخته خواهد شد. پرسش اصلی این پژوهش این است که سازوکار اجرایی دولت اشکانی در راستای تحقق امنیت داخلی و مرزی چه بود؟ و در راستای پاسخ به این پرسش، منابع مادی و مکتوب بازمانده از آن دوران مانند نوشته‌های مورخان مختلف و همچنین بناهای دفاعی بازمانده از آن دوران بررسی خواهند شد که در نتیجه نمایی کلی از نیروها و استحکامات داخلی و مرزی شاهنشاهی اشکانی به دست خواهد آمد و تحلیل این داده‌ها می‌تواند سازوکار اجرایی اشکانیان در تحقق امنیت داخلی و مرزی را مشخص نماید.

اهمیت این پژوهش در روشن کردن برخی از شگردهای مدیریتی شاهنشاهی اشکانی در کشورداری و برخورد با چالش‌هاست. همچنین سنجش عملکرد دستگاه فکری این دولت در برخورد با مشکلات نوظهور و توانایی سازگاری با شرایط پیش آمده و کنترل این شرایط به نفع خود نیز می‌تواند از دیگر ابعاد پژوهشی مقاله حاضر باشد که در تبیین و روشن کردن مسائل تاریخی مربوط به این دوره بسیار مهم است.

درباره راهکارهای اشکانیان در مرزداری و بسط امنیت داخلی تاکنون پژوهش‌های زیادی انجام نگرفته است؛ در این رابطه می‌توان به دو اثر از حمید کاویانی‌پویا با عنوان «بررسی استحکامات مرزی و تدافعی اشکانیان و شگردهای آنها در مرزداری» (کاویانی‌پویا، ۱۳۹۷ الف: ۱۱۴-۱۳۶) و «عملکرد اشکانیان در پاسداری از مرزها» (کاویانی‌پویا، ۱۳۹۷ ب: ۲۵۳-۲۷۵) اشاره کرد. یا کو بیاک نیز در دانشنامه ایرانیکا با عنوان «معماری نظامی پارت» سعی در بررسی کلی سازه‌های دفاعی شاهنشاهی اشکانی داشت (Jakubiak, 2008). این آثار هرچند در بررسی سازوکار دفاعی اشکانیان نکات کاربردی

اما همواره به آن سوی فرات نیز چشم داشتند و شاید اگر با دولت مقتدر روم طرف نمی‌شدند این بخش از آسیای غربی را نیز فتح می‌کردند. اما از نیمه نخست سده یکم میلادی با تشکیل حکومت کوشانی (کالج، ۱۳۸۸: ۱۸۲) مرز شرقی قلمرو تحت اداره مستقیم اشکانیان به احتمال به حدود هرات عقب نشست و از نیمه دوم قرن دوم میلادی نیز مرز اشکانیان در غرب به نفع امپراتوری روم تا حدود رود خابور عقب نشست (ولسکی، ۱۳۸۳: ۲۰۷). مرز ماد آتروپاتکان (آتروپاتن) که دولت تابع اشکانیان بود، در شمال شرق با ارمنستان به احتمال در امتداد رود ارس بوده (پلوتارک، ۱۳۳۸: ۴/۴۲۴) (هرچند گاهی تغییر می‌کرد) و در جنوب نیز به سواحل جنوبی دریای پارس می‌رسید (ویزهوفر، ۱۳۹۲: ۶۶۰-۶۶۱؛ خسروزاده، ۱۳۹۱: ۷۷).

با چشم‌پوشی از تغییراتی که به مرور زمان در مرزها رخ داد، نخست باید سازوکار اشکانیان در مرزداری سنجیده شود. شواهد باستان‌شناسی حاکی از این است که اشکانیان در شهرسازی خود نوعی نوآوری در ساخت دیوار حائل دایره‌ای را عرضه کردند (موسوی، ۱۳۹۳: ۱۱۹) و یا دست‌کم آن را گسترش دادند. شهرت آنان در شهرسازی حتی در دوران اسلامی و در تاریخ قم نیز بازتاب یافته است (خطیبی، ۱۳۹۳: ۳۸۰). این پلان دایره‌ای شهرها به احتمال کار را برای دفاع در برابر دشمن خارجی آسان می‌کرده و خود بیانگر مشغله زیاد اشکانیان در امر حراست از مرزها است. مشغله‌ای که یوستین به نقل از تروگوس پومپئوس نیز بیان می‌کند: «آنها همیشه درگیر پیکارهای سهمگینی با اسکیت‌ها و همسایگان بودند و به دلیل انواع و اقسام خطرات و سوانح تحت فشار بودند.» (البریخت، ۱۳۹۲: ۲۴؛ Justinus, 1732: 387) اما با اطمینان نسبی می‌توان گفت که اشکانیان در این امر موفق بودند. در این مورد گزارشی از تاکیتوس از سده

را آشکار می‌کنند اما در تعیین سازوکار اشکانیان در حراست از مرزها، امنیت داخلی و نتیجه این اقدامات اطلاعات چندانی ارائه نمی‌دهند. شایان ذکر است که در پژوهش حاضر واژه‌های «مرز» و «سرحد» به یک معنی و با استفاده از تعریف ایست به کار می‌روند: «یک دولت در تمام طول تاریخ خود محدوده‌ای کمابیش شناخته‌شده دارد که از آن بر سرزمین‌های خارج از قدرت و تسلط خود تأثیر می‌گذارد. این سرزمین‌های مرزی سرحدات آن را تشکیل می‌دهند و گاهی درون آنها یک خط مرزی تعیین می‌شود و گاهی هم نمی‌شود. در منطقه سرحدی معمولاً بخش بزرگی از نیروهای دفاعی و استحکامات دولت متمرکز می‌شوند؛ زیرا هدف سرحدات ایجاد چهارچوبی نیرومند است که درون آن دولت بتواند کارکردهای خود را انجام دهد و شهروندان آن بتوانند در امنیت زندگی کنند.» (ایست، ۱۳۹۲: ۱۲۷).

مرزداری در شاهنشاهی اشکانی

شاهنشاهی اشکانی در طول تاریخ بلندمدت و پرفراز و نشیب خود مجبور به دست و پنجه نرم کردن با اقوام نوظهور متمدن و بدوی در شرق و غرب و شمال قلمرو خود بود. این درگیری‌های نظامی موجب می‌شد تا مرزهای این شاهنشاهی مدام در حال تغییر و تبدیل باشد و لذا در زمان سخن گفتن از جغرافیای مرزهای شاهنشاهی اشکانی باید زمان موردنظر نیز روشن شود. باین حال می‌توان گفت که این شاهنشاهی در اوج گستره خود در زمان حکومت مهرداد دوم و ارد دوم در شرق تا هرات و حتی شاید تا بلخ (البریخت، ۱۳۹۲: ۱۸-۱۹) و مماس با مجرای قدیمی رود جیحون (دیاکونوف، ۱۳۵۱: ۵۷) که به دریای کاسپی می‌ریخت امتداد داشته و حتی حدود قلمرو ماساگت‌ها را نیز شامل می‌شده است (کالج، ۱۳۸۸: ۴۶). در غرب نیز اشکانیان در زمان مهرداد دوم به فرات رسیدند (همان: ۴۸)

اسطوره‌ای آرش کمانگیر، سعی در انتشار ایدئولوژی حکومتی خود در ارتباط با حراست از مرزها در کشور را داشته‌اند؛ شاید تأکید آنان از استفاده از کمان بر سکه‌ها نیز نشانگر همین امر باشد. در ادامه سازوکار اشکانیان در مرزداری بررسی خواهد شد.

استحکامات دفاعی

شاهان اشکانی از همان آغاز کار به فکر حراست از مرزهای خود بودند و این رویکرد را به‌خوبی می‌توان از ساخت شهر مستحکم دارا (Justi-nus: XLI/5) توسط ارشک یکم باز یافت. یوستین گزارش می‌دهد که ارشک توجه زیادی به ساخت قلعه و مستحکم کردن شهرها داشت (Ol-brycht, 2015: 117; Ibid). شاهان اشکانی برای مقابله با مشکلات مرزی، در وهله اول اقدام به بنای استحکامات دفاعی چون دژهای نگهبانی، دیوارهای محافظتی و ساخت بارو برای شهرهای مرزی کردند. شماری از مهم‌ترین شهرهای مستحکم مرزی از دوره اشکانی شناخته شده‌اند؛ در گرگان شهری بارودار از دوره اشکانی یافته شده (کیان‌راد، ۱۳۹۶: ۶۱) که وظیفه دفاع در برابر بیابان‌گردان شرق دریای کاسپی را داشته است. دژ و قلعه نسا (مهردادکرت) نیز یک مرکز مهم دفاعی در شمال شرق محسوب می‌شد؛ خود شهر از سه قسمت تشکیل شده بود که بخش مرکزی آن همان دژ مذکور بود. حول دژ را خانه‌های مسکونی تشکیل می‌داد که توسط دیواری احاطه شده بود و در قسمت بیرونی بخش کشاورزی قرار داشت که حول آن نیز دیواری کشیده شده بود (دیاکونوف، ۱۳۵۱: ۶۴). از دیگر شهرهای دفاعی مرز شمال خاوری اشکانی می‌توان به مرو اشاره کرد که اشکانیان آن را توسعه داده و به شهری دایره‌ای با امکانات دفاعی کارآمد تبدیل کردند (گیرشمن، ۱۳۷۰: ۳۴). در غرب کشور و با فاصله از مرز نیز

یکم میلادی و مربوط به سرزمین گرگان که در این زمان در شورش به سر می‌برد، تا حد زیادی می‌تواند روشن‌گر باشد:

«هیرکانیان سفیری به نزد امپراتور فرستاده و در آرزوی هم‌پیمانی با روم بودند؛ و برای گواهی بر دوستی‌شان اشاره کردند که بلاش را در جایی دیگر مشغول نگه می‌دارند. به‌خاطر هراس از اینکه این سفرا در صورت عبور از فرات توسط دشمن [اشکانیان] در راه بازگشتشان به خانه دستگیر نشوند، کوربولو آنان را به همراه یک نیروی محافظ در فاصله‌ای دور از ساحل دریای سرخ روانه کرد تا از آنجا به سرزمین خود بازگردند بدون اینکه وارد قلمرو پارتیان شوند» (Tacitus, 1909: 2/202).

این گزارش به‌خوبی گواه بر این است که اشکانیان مرز با روم (رود فرات مذکور در متن) را آنچنان حراست می‌کردند که گذر از هر نقطه آن موجب اسارت سفرای هیرکانی می‌شد و لذا آنان مجبور به دور زدن شبه جزیره عربستان از راه دریای سرخ و عبور از سرزمین‌های شرقی اشکانی (که در این زمان در قرن یکم در اختیار کوشانیان بود) برای رسیدن به گرگان بودند. تردیدی نیست که برای بسط چنین سطحی از حراست به برنامه‌ای دقیق از جانب دولت مرکزی نیاز بود. به نظر می‌رسد که اشکانیان در امر مرزداری بر مباحث ایدئولوژیک نیز تأکید داشته‌اند و ظاهراً تلاش می‌کردند تا از منظر دینی و ملی نیز خود را با مرزداری مرتبط سازند؛ چراکه به گزارش برخی منابع اسلامی، آنان خود را به آرش کمانگیر منتسب می‌کردند (بیرونی، ۱۳۸۶: ۱۵۸) که نخستین اسطوره ایرانی در حراست از مرزها بود و می‌تواند گواهی بر مسئولیت‌پذیری آنان در دفاع از مرزها باشد (کاوایانی‌پویا، ۱۳۹۷: ۲۶۳). محتمل است که اشکانیان با انتساب آگاهانه خود به شخصیت

گوبکلی تپه و ... اشاره کرد (Labfaf-Khani-ki, 2020: 40؛ کاویانی پویا، ۱۳۹۷ الف: ۱۲۱) در کیرک تپه نه تنها ساختار شهر مرو تکرار شد بلکه این دژ به واسطه دیوارهای مستحکم به بخش‌های راهبردی مختلف نیز تقسیم شد (Jakubiak, 2008). همچنین دژ ایگدر در کنار بستر خشک‌شده رودخانه اوزبوی شاهدهی بر گستره قلمرو اشکانی در شمال شرق است. کاوش‌های باستان‌شناسی در سرزمین پارت دژهایی از دوره اشکانی که اغلب در دوره‌های بعد نیز مورد استفاده قرار گرفتند را از دل خاک بیرون کشیده است که عبارت‌اند از تپه قلعه چمگرد، تاس تپه، تپه رش، منجاق تپه، تپه چالاک، قلعه سراب، گلور تپه، قزل بی‌بی، قلعه سنگر، تپه قلعه عبدالله و مایوان (میرزایی، ۱۳۹۹: ۱۰۵). دژهای متعددی چون قلعه دشت‌حلقه، قلعه گامیالی، قلعه پارس، قلعه خرابه و قلعه گوگ نیز در حدود استان گرگان امروزی به همین منظور تعبیه شده بودند (Jakubiak, 2008) و به این مجموعه باید دژ اشکانی تورنگ‌تپه را نیز افزود (محمدی‌فر، ۱۳۸۷: ۱۰۶). در مجموع این سازه‌ها می‌تواند گواهی بر جدیت عملکرد اشکانیان در این زمینه، به‌خصوص در مرزهای آسیای مرکزی و در برابر بدویان باشد. می‌توان از تحلیل برخی یافته‌ها به مؤثر بودن این اقدامات اشکانیان دست یافت؛ در واقع کاوش‌های باستان‌شناسی نشان می‌دهد که ناتوانی سلوکیان در دفاع از این حدود به تدریج باعث کاهش آبادانی سرزمین‌های شمال پارت شده بود که با روی کار آمدن اشکانیان و اقدامات و سیاست‌های دفاعی آنان مجدداً این منطقه آباد گشت و بر شمار استقرارگاه‌های آن افزوده شد (Olbrycht, 2021: 76).

به گزارش دیوکاسیوس یکی از شرایط صلح اشکانیان با ماکرینوس، بازسازی دژهایشان بود که کاراکالا ویران کرده بود (Cassius Dio,

شهر الحضر (هترا) به صورت دایره‌ای ساخته شده بود و بیرون دیوار دفاعی آن خندقی به پهنای ۸ متر و ژرفای ۴ تا ۵ متر حفر شده بود و باروی اصلی با ارتفاعی بالغ بر ۱۰ متر شهر را حراست می‌کرد که با فاصله کمی پیش یا پس از حمله ترایان ساخته شده بود (هاوسر، ۱۳۹۲: ۷۷۰؛ سفر و مصطفی، ۱۳۷۶: ۴۹). این شهر یک بار در برابر ترایان در ۱۱۷ میلادی و دوبار در برابر سپتیموس سوروس در ۱۹۳ و ۱۹۷ میلادی مقاومت موفقیت‌آمیز داشت (Schmitt, 2003) و در پایان به توسط شاهپور یکم تسخیر شد (آیلرز، ۱۳۸۰: ۶۰۲). در کرانه فرات شهر بارودار دوراوروبوس قرار داشت که از زمان مهرداد دوم به تصرف اشکانیان در آمده بود و حکم ایستگاه کاروانی و دژ مرزی را داشت (ادول، ۱۳۹۹: ۲۹۰). از فرات میانی تا پایین‌دست رود خابور شبکه‌ای از دژهای دفاعی در دوره اشکانی فعال بودند (همان: ۱۴۹).

علاوه بر شهرهای دفاعی راهکار دیگر اشکانیان ساخت دژهای تدافعی در مناطق مرزی بود که شماری از این دژها امروزه شناسایی شده است. در آسیای مرکزی چند دژ از این قبیل یافت شده است که دارای برج‌های بسیار محکم با زاویه قائمه بوده (با سطح مقطع چهارگوش) و منافذی برای تیراندازی داشته‌اند (دیاکونوف، ۱۳۴۶: ۳۵۶) و ظاهراً در اواخر دوران اشکانی این برج‌ها به حالت بیضوی شکل تغییر یافته بودند (همان‌جا). به نظر می‌رسد که در این دوره برج‌های گرد به تدریج رایج شدند و نمونه آنها را در فیلکه کویت می‌توان دید (خسروزاده، ۱۳۹۶: ۲۶۴). یکی از این دژها در ۲۵۰ کیلومتری شمال غربی عشق‌آباد کنونی در صحرای قره‌قوم یافته شده است (فاگل سانگ، ۱۳۹۷: ۳۱) و از دیگر دژهای اشکانی در این منطقه می‌توان به دژ آگدیر در کنار رودخانه اوزبوی، چیچانلیک تپه، آکچاتپه، سیروک، کهنه کاهکا، کیرک تپه، دوقلعه،

میلادی تخمین می‌زنند و گمان می‌رود که توسط بلاش چهارم بنیان گذاشته شده باشد (کیان‌زاد، ۱۳۹۶: ۲۲۱). به احتمال هفتان بوخت (هفتواد) مشهور که روایتی داستانی از او در کارنامه اردشیر پاپکان بازمانده است (کارنامه اردشیر بابکان، ۱۳۹۷: ۵۵-۸۷)، وظیفه حراست از مرزهای آبی اشکانیان در دوسوی دریای عمان و تنگه هرمز را داشته است و از این سرزمین‌ها نیز نیروی نظامی تأمین می‌کرده است (کیان‌زاد، ۱۳۹۶: ۲۱۸). شهر تاج در شمال شرق شبه‌جزیره عربستان که تا دوران ساسانی نیز وظیفه مرزداری را به عهده داشت، مربوط به دوران اشکانی بود (کاویانی‌پویا، ۱۳۹۷ الف: ۱۲۶).

در کنار این استحکامات، اشکانیان گاه اقدام به ساخت دیوارهای دفاعی در مرزهای راهبردی خود در برابر اقوام بدوی نیز می‌کردند. دیوار مشهور گرگان به احتمال اصلتی از دوران اشکانی دارد (وخل‌سانگ، ۱۳۸۸: ۱۸۶؛ محمدی‌فر، ۱۳۸۷: ۱۰۳-۱۰۵) چراکه نوع آجرها، چیدمان و سفال‌های آن اشکانی است و با توجه به سطح دریای کاسپی در دوران ساسانی، بخش غربی این دیوار به احتمال مربوط به پیش از ساسانیان بوده است (شوتکی، ۱۳۹۲: ۷۳۵). برخی این دیوار را از سازه‌های مهرداد دوم می‌دانند (ورستاندیک، ۱۳۹۷: ۱۳۳). باید دقت کرد که کاوش‌های باستان‌شناسی مرتبط با دوره اشکانی به خصوص در خاک کنونی ایران کم‌شمار هستند و بنابراین پژوهشگران ناچار به اخذ نتیجه کلی از داده‌های پراکنده هستند؛ با این حال در سرزمین‌هایی که کاوش‌ها به نسبت بیشتر هستند (همچون آسیای مرکزی و میان‌رودان)، شمار بناهای دفاعی یافته شده از این دوره به شکل محسوسی فزونی می‌یابد و این خود نشانگر وفور این آثار و در نتیجه توجه ویژه اشکانیان به امر مرزداری است.

۱۹۵۵: 79/26/3؛ هاوسر، ۱۳۹۲: ۷۹۶) که این خود شاهدی بر وجود استحکامات دفاعی در میان‌رودان در دوران اشکانی و اهمیت آنها حتی در آخرین سال‌های عمر این دولت از دید دولتمردان آن دوران است. برخی از این دژهای دفاعی در اطراف شهر الحضر یافته شده‌اند که رویکرد روم‌گرایانه باستان‌شناسان تاکنون آنها را به رومیان منتسب می‌کرد ولی امروزه رای بر تعلق این دژها به دولت اشکانی است (همان: ۷۹۴-۷۹۶). هرچند اشکانیان حکومت بر ارمنستان را حق خود می‌دانستند، این باعث نمی‌شد که از ساخت سامانه‌های دفاعی در مرزهای خود با ارمنستان، برای دوره‌هایی که این سرزمین را در مقابل دشمن نیرومند خود از دست می‌دادند، غافل باشند. در مقابل این سرزمین، اشکانیان با بنای یک رشته استحکامات دفاعی موقعیت خود را مستحکم کرده بودند. این استحکامات به صورت دیوار و دژ به شکل خطی در کرانه‌های جنوبی رود ارس ساخته شده بودند که از این جمله می‌توان به دژهای کهنه‌تپه‌سی، کهنه‌پاسگاه و نادر تپه‌سی اشاره کرد (مازیار، ۱۳۹۸: ۲۱۰).

چنانکه گفته شد، اشکانیان بر کرانه‌های جنوبی دریای پارس و عمان نیز فرمانروایی داشتند و لذا برای تحکیم موقعیت خود بر این سرزمین‌ها و همچنین تسهیل بازرگانی اقدام به بنای برخی استحکامات دفاعی در هر دو سوی کرانه‌های این دریاها کردند که برخی از این استحکامات امروزه یافت شده‌اند. در کرانه شمالی تنگه هرمز دژ نظامی اشکانی در محوطه نخل ابراهیمی میناب با حدود ۱/۵ هکتار زیربنا بزرگ‌ترین دژ شناخته‌شده دوران اشکانی است (کیان‌زاد، ۱۳۹۶: ۲۱۶-۲۱۷؛ خسروزاده، ۱۳۹۶: ۸۱). همچنین در بحرین در کرانه جنوبی دریای پارس نیز دژی مربوط به دوران اشکانی یافته شده که قدمت آن را در حدود قرن ۲ و ۳

نیروهای دفاعی

برای سنجش عملکرد اشکانیان در دفاع و حراست از مرزها باید دانست که آنان از چه نیروهایی برای این کار کمک می‌گرفتند. استفاده از نیروهای دفاعی در مرزها به میزان زیادی به نظام اداری که دولت در مرزها از آن بهره می‌گرفت وابسته بود. از اسناد باقی مانده از شهر نسا مشخص شده است که این شهر مرزی در یک ایالت ادغام شده بود و این ایالت زیر نظر مقامی با لقب مرزبان اداره می‌شد (لوکونین، ۱۳۸۰: ۱۲۴). برخی عقیده دارند که در دوره اشکانی ایالات مرزی را به چهار مرزبان می‌سپردند و این ریشه در دوران کهن ایران داشت (کریستن‌سن، ۱۳۶۸: ۴۵)؛ هرچند این نظر بر پایه حدس بنا شده است. با این حال بعدها اشکانیان ارمنستان همین شیوه را در کشورداری خود به کار بردند (همانجا). علاوه بر این، در برخی حدود مرزی، اشکانیان با دادن استقلال نسبی به دولت‌های دست‌نشانده تا میزان زیادی سعی در نوعی مرزداری با مشارکت این خرده دولت‌ها داشتند که البته خود وجود این مسئله باعث ایجاد کلان‌روایتی مبنی بر ضعف ساختاری این شاهنشاهی شده است (به‌عنوان نمونه بنگرید به: کاشلنکو، ۱۳۸۵: ۱۴۹؛ Gre-95-96: goratti, 2017). از روی داده‌های مختلف می‌توان وجود دولت‌های دست‌نشانده را در گرجستان، ارمنستان، آتروپاتن،^۱ گوردونه،^۲ آدیابنه،^۳ اوسروئنه،^۴ هترا،^۵ میشان (خاراکنه)،^۶ الیمایی،^۷ پارس، سکستان، مرو و گرگان اثبات کرد (لوکونین، ۱۳۸۰: ۹۵؛ کاشلنکو، ۱۳۸۵: ۱۴۹؛ Gregoratti, 2016: 5).

این قدرت‌های محلی که روند ایجاد آنها از دوران سلوکی شروع شده بود تلاش چندانی برای استقلال نکردند. دلیل آن را باید در منافع متقابل دو طرف در حفظ ساختار دست‌نشانده دانست که عبارت بود از تعهدات نظامی متقابل، بهره‌وری دولت مرکزی از توان نظامی و اقتصادی دولت‌های دست‌نشانده در مناسبات خارجی و داخلی و در مقابل حمایت سیاسی دولت از آنها (بروسیوس، ۱۳۹۶: ۱۵۶-۸؛ Gregoratti, 2017: 97; ti, 2016: 5). سیاست اشکانیان در قبال حکومت‌های تابعه ذیل سه روش (یا مرحله) دسته‌بندی شده است: در گام نخست که در برهه‌های زمانی خاصی در مقابل دولت‌های خاراکنه، اوسروئنه و الیمایی اتخاذ شد، فتح این سرزمین‌ها که راه‌های تجاری مهمی را در اختیار داشتند بود که خود موجب ادغام آنها در دستگاه اداری اشکانیان، در عین حفظ دودمان حکومتی سابق شد. در مقابل، این دولت‌ها نیز تعهدات سیاسی و اقتصادی خود را در مقابل دولت مرکزی حفظ کردند. مرحله دوم که از نیمه دوم سده یکم پم به بعد اتخاذ شد و در سده یکم میلادی شدت بیشتری یافت، سیاست اشغال سرزمین‌های تابعه که کارآمدی سابق را نداشتند، برکناری دودمان فرمانروا و سر کار آوردن یک دودمان بومی دیگر بود که قدرت عالی اشکانیان را بهتر بشناسد؛ این سیاست در دولت‌های آدیابنه، اوسروئنه و خاراکنه اجرا شد. روش سوم که از سده ۱ میلادی در دستور کار قرار گرفت و به تدریج دولت‌های خاراکنه، الیمایی، آتروپاتن و ارمنستان را شامل شد، عبارت بود از برکناری

1 Atropatene

2 Gorduene

3 Adiabene

4 Osroene

5 Hatra

6 Maishan (Characene)

7 Elymais

آتروپاتکان و سیستان، ظاهراً هر شاهک ۱۰ هزار سوار داشته و هم اینکه پلینی شمار دولت‌های کوچک دست‌نشانده اشکانی را ۱۸ عدد ذکر کرده (لوزینسکی، ۱۳۸۰: ۱۵؛ Pliny, 1855: 2/68) که به آمار مؤلف مجمل‌التواریخ نزدیک است. شاید یک عدد اختلاف مرتبط به دولت اوسروئنه باشد که در اواخر دولت اشکانی به تصرف رومیان درآمده بود.

شاید بتوان گفت که مهم‌ترین دولتی که اشکانیان تحت حمایت خود درآورده بودند ارمنستان بود که به گزارش پلینی در دوره اشکانی به ۱۲۰ بخش اداری زیر نظر اشراف تقسیم می‌شد و در موقع لزوم برای دولت سرباز فراهم می‌کرد (ملکی، ۱۳۹۷: ۱۸۲). به دلیل اهمیت بالای این سرزمین، اشکانیان ترتیب ویژه‌ای برای حراست از مرزهای این کشور اتخاذ کرده بودند. موسی خورنی تقسیم ارمنستان به ۴ بخش را از دستاوردهای والارشک، شاهزاده اشکانی می‌داند که این تقسیمات در جهات شمال‌شرق، شمال، غرب و جنوب‌غرب بود (همان: ۱۷۲؛ موسی خورنی: ۸/۲) تعریف نکردن مرزبانی در جهت مرز مستقیم با اشکانیان خود می‌تواند گواهی بر امنیت بالای این مرز باشد (ملکی، ۱۳۹۷: ۱۷۳). احتمال می‌دهند که مقصود از والارشک، تیرداد یکم برادر بلاش یکم باشد که در سال ۶۶ میلادی رسماً به حکومت ارمنستان منتسب شد و دودمان اشکانی ارمنستان را بنیان گذاشت (کالج، ۱۳۸۸: ۷۸). به گزارش آگاتانگوس در سفر تیرداد چهارم به روم ۴ بیتخش^۱ او را همراهی می‌کردند (ملکی، ۱۳۹۷: ۱۶۹-۱۷۱). شاید این تقسیم چهارگانه ریشه در دوره هخامنشی داشته باشد چراکه در شهربانی مصر دوره هخامنشی ۳ پادگان در سه جهت مستقر شده بودند (Hérodot, 1830: 2/3) و یک پادگان نیز در ممفیس

کامل دولت‌های محلی و انتصاب فرمانداری از دودمان اشکانی بر تخت حکومت (Gregotatti, 2017: 98-101). بدیهی است که این سیاست‌ها بسته به شرایط زمانی، متفاوت بود اما بررسی‌ها نشان می‌دهد که اشکانیان در مقابل دولت‌های دست‌نشانده سیاستی را اتخاذ کردند که کیل و گرگوراتی اصطلاحاً آن را انعطاف‌پذیر^۱ می‌نامند. بر این مبنای دولت‌های دست‌نشانده را باید جزئی از قلمرو شاهنشاهی اشکانی، در درون مرزهای این کشور در نظر گرفت که یا به دولت مرکزی وفادار بودند یا به انواع روش‌ها مجبور به این کار می‌شدند. بنابراین یکی از مهم‌ترین راهکارهای اشکانیان برای برقراری امنیت در مرزها، پشتیبانی از دولت‌های کوچک دست‌نشانده بود که خود دارای نیروی نظامی بودند و این نیرو نه تنها توان مقابله با مشکلات به‌نسبت کوچک مرزی را داشت بلکه در مواقع لازم نیز به ارتش شاهنشاهی می‌پیوست (ولسکی، ۱۳۸۳: ۱۵۶). استرابو شمار ارتش ماد آتروپاتکان را ۱۰ هزار سوار و ۴۰ هزار پیاده گزارش کرده است (Strabo, 11/13/2). به گفته پلوتارک خاندان سورن که بر سیستان فرمان می‌راندند ۱۰ هزار سوار در اختیار داشتند (پلوتارک، ۱۳۴۶: ۷۲/۳). در زمان حمله کراسوس، نیروی نظامی فرماندار بخش شمالی میان‌رودان (اوسروئنه) آنقدر قابل اتکا بود که دست به مقاومت در برابر دشمن بزند (دوبواز، ۱۳۹۶: ۵۸). نویسنده مجمل‌التواریخ گزارش داده که در هنگام بنیان‌گذاری شاهنشاهی ساسانی توسط اردشیر پاپکان، ۱۷ شاه زیر نظر او بود که هر کدام ۱۰ هزار سوار داشتند (مجممل‌التواریخ، ۱۳۱۸: ۶۰). از آنجاکه اردشیر در آغاز کار زمانی برای تشکیل ترتیبی جدید در کشورداری نداشت، به‌احتمال این ترتیب را از اشکانیان به ارث برده بود. چراکه هم طبق موارد مذکور از

1 flexible

2 bitaxsh

آمیشن مارسلن، ۱۳۱۰: ۲۲؛ Justinus, 1732: 391) و این منابع از حملات داهه‌ها (که اشکانیان را شاخه‌ای از آنان می‌دانستند) به شمال پارت در همان اوایل دوران سلوکی خبر می‌دهند (ولسکی، ۱۳۸۳: ۳۵). هرچند با توجه به کشف آثار تمدنی داهه‌ها در شمال پارت و خوارزم (پورشریعتی، ۱۳۹۹: ۶۰-۶۱)، نمی‌توان با کوچروی و غارتگر بودن داهه‌ها (دست‌کم همه آنها) موافق بود (ولسکی، ۱۳۸۳: ۴۶-۴۷)، اما می‌توان گفت که آنان از ابتدا سازوکار برخورد با اقوام نیمه‌متمدن و بدوی را می‌دانستند. این نزدیکی با اقوام کوچ‌رو خود باعث اخذ شیوه‌های رزمی و دفاعی توسط اشکانیان از آنها می‌شد. به شکلی که یوستین ادعا می‌کند که روش رزم پارتیان نیمه بومی و نیمه سکایی است (Justinus, 1732, 388; Olbrycht, 2003: 96).

گزارش‌هایی، هرچند کم‌شمار، از سنت کوچاندن اسیران به مقاصد مختلف که یکی از آنها اهداف نظامی بود در دست است که نشان می‌دهد اشکانیان در نیمه اول فرمانروایی خود، زمانی که هنوز در تلاش برای گسترش قلمروشان بودند، از این عمل برای حراست از سرحداتشان استفاده می‌کردند و این عمل را باید حاصل الگوبرداری از هخامنشیان دانست (ولسکی، ۱۳۸۳: ۱۴۹). فرهاد یکم پس از فتح سرزمین‌های جنوبی دریای کاسپی، ساکنان این حدود موسوم به «مردیان» را به شهر خاراکس در ری باستان کوچاند (ایسیدور خاراکسی، ۱۳۹۲: ۲۷؛ بیوار، ۱۳۸۰: ۱۳۳). فتوحات اشکانیان در این زمان به شرق ماد محدود می‌شد و بنابراین ری سرزمینی مرزی برای آنان محسوب می‌شد و کوچاندن اقوام مردی به این سرزمین علل دفاعی داشت. موسی خورنی گزارش می‌دهد که ارشک، بانی شاهنشاهی اشکانی یهودیان را به همدان کوچاند و مدتی بعد به دلایل نامعلوم، در زمان آرتاشس به ارمنستان کوچانده شدند و در آنجا صاحب

قرار داشت که شمار سربازانش به احتمال به ۱۶۰۰۰ تن می‌رسید (کوک، ۱۳۸۳: ۲۰۵). معنی لغوی واژه بیتخش را برخی چون آلتهایم «سرپرست» و برخی چون هینتس «نایب شاه» دانسته‌اند (Sundermann, 1989) و برخی چون ویزهوفر عنوان وزیر بزرگ (نخست‌وزیر) را نیز ممکن دانسته‌اند (ویزهوفر، ۱۳۸۰: ۲۳۲). در لوحی مکشوفه از گرجستان از سده دوم میلادی از بیتخش گرجستان سخن رفته است که به احتمال دست‌نشانده شاه اشکانی بود (پیگولوسکایا، ۱۳۷۲: ۱۵۱). ظاهراً این منصب بالاتر از مقام شهریان بوده است (دیاکونوف، ۱۳۴۶: ۲۸۷). در چرم‌نوشته X مکشوفه از شهر دوراروپوس برداشت می‌شود که یک مقام سیاسی با عنوان بیتخش مقام شهریان میانرودان و آن سوی رود و عربان صحرائشین و رئیس نگهبانان و استاندار را داشته است (دیاکونوف، ۱۳۵۱: ۶۳). ظاهراً وجود چنین منصبی در مرزهای غربی شاهنشاهی به دلیل اهمیت بالای حراست از این مرز در برابر دولت روم و اعراب بیابانگرد بوده است. در مرزهای غربی اشکانیان تا حدودی به دسته‌های اعراب آزادی عمل داده بودند تا در ازای دریافت مالیات از کاروان‌ها، امنیت آنها را تأمین کنند (کیان‌راد، ۱۳۹۶: ۲۸۲). ظاهراً وظیفه حراست از بازرگانان در نزدیکی مرزهای غربی برعهده نیز بر عهده اعراب بود (همان: ۲۸۴). همچنین دولت اشکانی در قرن یکم پیش از میلاد و با افزایش خطر روم، تیسفون را به عنوان یکی از پایتخت‌های اصلی خود برگزید (ورستاندیک، ۱۳۹۷: ۱۷۸) که در ابتدا یک اردوگاه نظامی بود (Strabo, 16/1/16) و به احتمال این کار علاوه بر جنبه اقتصادی (رقابت با سلوکیه)، با نزدیک کردن دربار به مرز غربی، جنبه دفاعی نیز داشت.

در منابع رومی چون نوشته‌های یوستین و آمیانوس، خود خاندان اشکانی در آغاز کارشان راهزن نامیده شده‌اند (ولسکی، ۱۳۸۳: ۴۹؛

مهرداد دوم دانست. ایسیدور خاراکسی در شرح راه‌های میان‌رودان از یک روستای حصاردار به نام «آلان» سخن می‌گوید (ایسیدور خاراکسی، ۱۳۹۲: ۲۵) که در نزدیکی فرات واقع بود. این روستا باید به نام ساکنانش نام‌گذاری شده باشد. با توجه به اینکه مرز قلمرو سلوکیان به میان‌رودان نزدیک نبود و البته آنان در شرق دریای کاسپی^۱ قدرتی نداشتند که بتوانند آلان‌ها را از آنجا بکوچانند، این جابه‌جایی را نیز می‌توان به احتمال زیاد کار اشکانیان دانست. شاید بتوان همین استدلال را درباره روستایی به نام «هیندوکان»^۲ در اسناد بایگانی نسا (دیاکونوف و لیوشیتس، ۱۳۸۳: ۱۴۲) در نظر گرفت که به احتمال نشانگر کوچاندن شماری از هندیان به حدود شمال پارت است. این احتمال از آن‌رو قوی‌تر می‌شود که بدانیم نام روستای مذکور در سفال‌نوشته‌ای متعلق به سال ۶۴ پم آمده است؛ یعنی مدت‌ها پس از انقیاد سکا‌های کوچیده به زرنگ توسط مهرداد بزرگ؛ همان سکا‌هایی که پنجاب و سند در هند را فتح کردند. همچنین نام هوسپانوسن فرمانروای میشان به معنی نیکو پاسداری کردن بود (باسورث، ۱۳۸۰: ۷۰۸) که به احتمال عنوانی برای نهبان مرزهای جنوب غربی شاهنشاهی محسوب می‌شد.

اشکانیان ابایی نداشتند که در زمان لازم از اقوام کوچ‌روی فرامرزی درخواست کمک کنند. همچون درخواست کمک فرهاد دوم از سکا‌ها که به فاجعه انجامید (پیرنیا، ۱۳۹۱: ۱۸۴۹-۱۸۵۰). از حدود قرن یکم میلادی اشکانیان اقدام به استخدام مزدور از سرزمین‌های بیگانه نیز می‌کردند که این نیز به احتمال اقتباسی از هخامنشیان بود (ولسکی، ۱۳۸۳: ۱۷۵). تاکیتوس در شرح اقدامات نظامی اردوان دوم به سربازگیری او از سکاییه اشاره دارد (Taci-

اقتاعات و دستگردها شدند (موسی خورنی، ۱۳۸۰: ۵۷/۲). موسی خورنی یا منابعش اغلب شخصیت‌ها را با هم خلط می‌کردند. ارشک مدنظر موسی خورنی که هم بانی، هم فاتح و هم ناظم شاهنشاهی اشکانی بود، باید ترکیبی از ارشک یکم، مهرداد یکم و مهرداد دوم باشد و آرتاشس نیز برادر او بود. بنابراین در حدود دوره حکومت مهرداد یکم و دوم بود که یهودیان به ارمنستان کوچانده شدند و با توجه به اقطاعی که به آنها واگذار شد، به احتمال هدف استفاده از نیروی نظامی آنان در سرزمین راهبردی ارمنستان بود چراکه یهودیان نگرشی مثبت نسبت به دولت اشکانی داشتند (کیان‌راد، ۱۳۹۶: ۴۶). به شکلی که یک روحانی یهودی در این عصر گفته است: «زمانی که بینید یک اسب پارسی (اینجا منظور ایرانی است) در سرزمین اسرائیل به سنگی افسار شده است، در انتظار قدم ملوکانه مسیح باشید» (Herman, 2012: 144). از یوسف فلاویوس گزارش شده که یهودیان در مرز فرات شاهنشاهی اشکانی حضور چشمگیر داشتند (همان: ۱۴۱). در سال ۵۳ پم رومیان در نبرد حران مغلوب اشکانیان شدند و تلفاتشان بسیار سنگین بود؛ علاوه بر ۲۰ هزار کشته، ۱۰ هزار تن هم به اسارت ارتش اشکانی درآمدند (Plutarch, 1932: Cras- sus, 31). دست‌کم بخشی از این اسیران به گفته پلینی به شهر مرو در نزدیکی مرز شمال شرقی شاهنشاهی اشکانی کوچانده شدند (Pliny, VI, 18) که با توجه به موقعیت مرو باید این عمل را به هدف دفاعی دانست. بعدها در سده دوم میلادی رومیان در ساحل شرقی دریاچه وان با قوم «مردی» رودرو شدند (دوبواز، ۱۳۹۶: ۱۷۲) که چنانکه گفته شد خاستگاهشان در جنوب دریای کاسپی بود و بنابراین باید کوچ آنان به این حدود را در دوره اشکانی و به احتمال پس از

۱ در دوره قدرت سلوکیان آلان‌ها در شرق و شمال شرق دریای کاسپی حاضر بودند و بعدها در دوره اشکانی به غرب آن کوچیدند.
2 hyndwkn

شکست دادند. اردوان با مشاهده لیاقت نظامی آنها، آسینای را به دربار فراخوانده و والی بابل کرد. پس از مدتی آسینای درگذشت و جانشینش آنیلای در پی اختلاف با اشراف منطقه با آنان به جنگ پرداخت و پس از مدتی مغلوب و مقتول شد. در پی این رخداد یهودیان که با بابلیان مشکل پیدا کرده بودند از بابل به سلوکیه کوچانده شدند و در آنجا پس از اختلاف با یونانیان شهر، در جنگی داخلی تلفات پرشماری دادند (پیرنیا این داستان را به تفصیل در کتاب خود آورده است (پیرنیا، ۱۳۹۱: ۱۹۷۵-۱۹۷۶)). برخی پژوهشگران این داستان را نشانی از ضعف و سقوط تدریجی دولت اشکانی می‌دانند (رجک، ۱۳۹۲: ۴۸۱) اما به عقیده ولسکی می‌توان این روایت را با نگاه جدیدی به حکومت اردوان دوم در قالب برنامه او در مبارزه علیه یونانیان میان‌رودان دانست (ولسکی، ۱۳۸۳: ۱۷۷). از طرفی داستان دوبرادر را می‌توان تلاشی برای برکشیدن یهودیان تجارت‌پیشه در میان‌رودان، به‌منظور بهره بردن از توان تجاری آنان و سود حاصل از آن دانست (Gregoratti, 2014: 53-54). شاید اردوان عامدانه از این قوم برای کاهش قدرت اشراف منطقه بهره برده باشد. همین یهودیان میان‌رودان بودند که چند دهه بعد علیه ارتش متخاصم ترایان مقاومت چشمگیری نشان دادند (Herman, 2012: 142).

استحکامات و امنیت بین راهی

اشکانیان در کنار تأسیس سازه‌های دفاعی در مرزهای قلمرو خود، در درون کشور نیز برای کنترل نظم و امنیت نیاز به سازه‌های مشابهی داشتند. شاید علاوه بر خصوصیات اجتماعی دنیای باستان، ساختار خود شاهنشاهی نیز

اشکانیان گاه اقوام کوچروی فراسوی مرزهای خود را به‌صورت نیمه‌مستقل به تابعیت خود درمی‌آوردند تا در عین استقلال عمل داخلی، از مرزهای ایران نیز پشتیبانی کنند؛ مهرداد دوم پس از مغلوب کردن سکاها در سیستان آنان را دست‌نشانده خود کرد (کالج، ۱۳۸۸: ۴۶) و اشکانیان در طول دوران فرمانروایی خود روابط نزدیکی با داهه‌ها در شمال پارت داشتند و از آنها کمک می‌گرفتند (Gregoratti, 2014: 48). در حدود بلخ نیز ظاهراً گروه‌هایی از سکاها و اقوام کوچرو دست‌نشانده اشکانیان بودند (البریخت، ۱۳۹۲: ۱۸-۱۹). همچنین به گزارش استرابو اشکانیان اعراب غرب فرات تا بیابان‌های عربستان را به خود وابسته ساخته بودند (Strabo, 16/1/28).

امنیت داخلی

با بررسی توان و تلاش اشکانیان در امر مزداری، انتظار می‌رود که امنیت داخلی این دولت نیز تحت تأثیر حراست از مرزها برقرار شده باشد و درواقع با بررسی آثار و مراجع بازمانده از آن دوران نیز این فرض محقق می‌شود. در طول دوره اشکانی کمتر در منابع بازمانده به وجود ناامنی و اغتشاش داخلی برمی‌خوریم اما معمولاً پژوهشگران سده یکم را آغازی بر انحطاط این دولت از جهات سیاسی، نظامی و اقتصادی می‌دانند. داستان یهودیان عاصی در دوره حکومت اردوان دوم معمولاً گواهی بر افول کشورداری در دوران پسین حکومت اشکانیان در نظر گرفته می‌شود. بر طبق روایتی که یوسف فلاویوس ثبت کرده، در طول حکومت اردوان دوم دو برادر یهودی به نام آسینای^۱ و آنیلای^۲ در میان‌رودان به راهزنی پرداخته و سپاه اعزامی دولت مرکزی را

1 Asinai

2 Anilai

شامل صدها شهر با اندازه‌های گوناگون است.» (پُش، ۱۳۹۲: ۵۴۷؛ Sima Qian, 1961: 235). حتی در کتاب متأخر ویس و رامین که برخی زمان سرایش آن را به دوره اشکانی می‌رسانند (شوتکی، ۱۳۹۲: ۷۳۰)، از شهرسازی پدافندگانه سخن رفته است (ویس و رامین، ۱۳۴۹: ۵۲۶) که می‌تواند ریشه در واقعیت دوران اشکانی داشته باشد. یکی از مشهورترین شهرهای ساخته شده در این دوره، شهر بلاشگرد در نزدیکی کوفه کنونی بود (آیلرز، ۱۳۸۰: ۶۰۴) که به احتمال برای کنترل یونانیان سلوکیه و رقابت تجاری با آنها بنا شده بود (کالج، ۱۳۸۸، ۶۶). در استان کنونی خراسان جنوبی در حوالی شهر نهبندان دژی دایره‌ای شکل از دوران اشکانی یافته شده است که همچون الحضر با خندقی احاطه شده بود (دانا و نصرآبادی و شریفیان، ۱۳۹۵: ۴۱) و ارگ مرکزی این دژ حدود ۱۰۰۰ متر مربع زیربنا داشت (همان: ۴۲). همچنین می‌توان از دژ کک کهزاد در سیستان، دژ مرکزی کوه خواجه سیستان و قلعه سام در ۳۰ کیلومتری جنوب شرقی زابل نام برد (نوراللهی، ۱۳۹۴: ۶۷-۶۸) که وظیفه حراست از قلمرو دولت‌های هندوسکایی و هندوپارتی را برعهده داشتند.

راه‌سازی و حفظ و حراست از راه‌ها در شاهنشاهی هخامنشی رونق بسیار بالایی داشت (ویزهوفر، ۱۳۸۰: ۱۰۰؛ گیرشمن، ۱۳۷۲: ۲۰۸)، و همین فرایند نیز در دوران اشکانیان پی‌گیری شد (دیاکونوف، ۱۳۵۱: ۷۳). مشهورترین جاده ارتباطی آن زمان راه ابریشم بود که از جیحون تا فرات در قلمرو ایران اشکانی قرار داشت. شبکه راه‌های ارتباطی اشکانی توسط برخی مورخان کهن چون استرابو، ایسیدور خاراکسی و پلینی شرح داده شده‌اند (کیان‌زاد، ۱۳۹۶: ۱۰۲-۱۰۹؛ ایسیدورخاراکسی، ۱۳۹۲:

شاید در اتخاذ این رویکرد دخیل بوده باشد. شاید مشهورترین دژ کاوش شده دوران اشکانی درون ایران قلعه یزدگرد در کوهستان زاگرس در نزدیکی سرپل ذهاب باشد. مساحت کل محوطه دژ را ۲۵ کیلومتر مربع تخمین می‌زنند. این دژ علاوه بر دارا بودن کوشک شاهی، با نزدیکی به راه تجاری وظیفه حراست از این راه را نیز برعهده داشت (سرخوش کرتیس، ۱۳۹۴: ۳۹؛ محمدی‌فر، ۱۳۸۷: ۱۳۶-۱۳۸). در دوره اشکانی جمعیت کل کشور (مازیار، ۱۳۹۸: ۲۰۴) و به خصوص زاگرس مرکزی (نیکنمایی و محمدی‌فر و صراف، ۱۳۸۵: ۱۰۶-۱۰۷) و خوزستان (ونکه، ۱۳۸۶: ۷۵-۷۶) به میزان چشمگیری افزایش یافت که یکی از عللش را باید بسط امنیت توسط اشکانیان دانست. دژ مشهور هفتواد که در کارنامه اردشیر پاپکان از آن یاد شده است نیز از دژهای بین‌راهی مشهور دوره اشکانی بود که برخی آن را با ارگ بم امروزی یکسان می‌دانند (De Planhol, Bastani; Parizi: 1988؛ باستانی پاریزی، ۱۳۸۳: ۲۸۷) دژ قلعه زهک (زهنگ) در ماد آتروپاتکان نیز مربوط به دوره اشکانی است (نوراللهی، ۱۳۹۴: ۷۲) و به احتمال وظیفه حفظ امنیت داخلی ایالت آتروپاتکان را برعهده داشته است. در محوطه تپه ناریشان در شمال شرقی شهر دامغان (در نزدیکی شهر صددروازه یکی از پایتخت‌های اشکانیان) نیز یک پادگان از دوره اشکانی شناسایی شده است (محمدی‌فر، ۱۳۸۷: ۱۰۶). آمیانوس گزارش داده که: «اشکانیان ایران را پر از شهر و اردوگاه‌های مستحکم و قلعه‌های نظامی کرده‌اند» (لوزینسکی، ۱۳۸۰: ۵۷؛ آمین‌مارسلن، ۱۳۱۰: ۲۳). در گزارشی مشابه از منبع مستقل چینی یعنی کتاب «شی جی»^۱ اثر سیما کیان^۲ آمده است که: «آنها [اشکانیان] دارای شهرهای باروداری همچون دیوان هستند، این سرزمین

1 Shiji

2 Sima Qian

اواخر دوران اشکانی راهزنی شایع شده بود و با تدابیر اردشیر پاپکان مجدداً اوضاع بهبود یافت (نامه تنسر، ۱۳۵۴: ۶۹).

با تکیه بر گزارش‌های استرابو که مؤید گزارش مستقل منبع چینی هستند، می‌توان از کوشش دولت اشکانی برای ایجاد امنیت در درون شاهنشاهی آگاه شد. به گفته استرابو تا پیش از حکومت اشکانیان، دولت‌های کوچک منطقه زاگرس و خوزستان مدام با هم در جنگ بودند که با بسط قدرت اشکانیان این منازعات کاهش یافت؛ هرچند به اوضاع سیاسی دولت اشکانی بستگی داشت (Strabo, 15/3/12). در جای دیگر استرابو به درگیری میان مادها، ارمنیان و بابلی‌ها در منطقه آدیابنه تا پیش از حکومت اشکانیان اشاره دارد که با تفوق اشکانیان به این رشته جنگ‌ها پایان داده شد (Ibid: 16/1/19). همو در جای دیگر یکی از دلایل فتح قلمرو سلوکیان توسط پارتیان را کاهش نظم و امنیت در دوره سلوکی می‌داند (Ibid, 14/5/2).

براساس اسناد مکشوفه از شهر مرزی دوراوریوس، اشکانیان برای حراست از راه‌های درون مرزی دسته‌های پلیس سواره راه گماشته بودند (گیرشمن، ۱۳۷۲: ۳۳۹؛ دیاکونوف، ۱۳۴۶: ۳۰۰-۳۰۱). برای رفاه حال کاروانیان در بین راه چاه‌های آب حفر شده بود و دفترچه راهنما در اختیار مسافران قرار داده می‌شد (دیاکونوف، ۱۳۵۱: ۷۳). از آنجاکه شاهان دولت‌های دست‌نشانده (لوکونین، ۱۳۸۰: ۱۲۶) و هوپارخ‌ها (فرمانداران جزء ایالات) (دریایی، ۱۳۹۳: ۵۰۹) وظیفه تأمین نیروی نظامی از بین مردم را برعهده داشتند، به‌احتمال وظیفه امنیت بین راهی در محدوده قلمروشان نیز به عهده خود آنان بود. رسم جابه‌جا کردن پایتخت میان دولت‌های ایران باستان برقرار بود (بریان،

۲۳). ایسیدور در اثر خود به نام منزلگاه‌های پارتی، برخی راه‌های ارتباطی اشکانی، مواضع دفاعی و ایستگاه‌های کاروان‌ها را شرح داده و به برخی از دژها اشاره کرده است (ایسیدور خاراکسی، ۱۳۹۲: ۲۴، ۲۵، ۲۷). در یک منبع چینی به نام «وی‌لو»^۱ درباره رونق و امنیت راه ارتباطی میان قلمرو اشکانی و امپراتوری روم آمده است: «از آن‌شی، شخص باید به سمت شمال به سمت دریا پیش برود تا به این سرزمین [امپراتوری روم] برسد. جمعیت مترکم است، در هر ۱۰ لی یک کاروانسرا و در هر ۳۰ لی یک ایستگاه نگرهبانی وجود دارد. آنان به کلی راهزنان را از بین برده‌اند، اما در آنجا ببرهای درنده و شیرهایی وجود دارد که راه‌ها را به خطر می‌اندازند. تنها یک مجموعه بزرگ از مسافران می‌توانند از این راه گذر کنند» (Taishan, 2013: 92-93) توصیف فوق بیانگر وجود امنیت در راه‌ها است. به شکلی که وردان در سده یکم میلادی فاصله ۳۰۰۰ استادی^۲ را در دو روز پیمود و خود را به رقیبش گودرز رساند (Tacitus, 1909: 10-11).

از برخی گزارش‌های منابع کلاسیک برمی‌آید که سلوکیان در ایمن ساختن سرزمین‌های زیر فرمان خود عاجز بودند. مثلاً استرابو گزارش داده که از پس از سلوکوس نیکاتور (سلوکوس یکم) خودمختاری قدرت‌های محلی افزایش یافته که خود منجر به ناامنی سرزمین‌ها می‌شد (Strabo, 14/5/2). همچنین همین مورخ به ناامنی درون مرزهای ایران تا پیش از بسط قدرت اشکانیان اشاره دارد (Strabo, 13/3/12). باین‌حال شواهد حاکی از آن است که با تثبیت قدرت اشکانیان اوضاع بهبود یافته است. این در حالی است که رومیان از ریشه‌کن کردن راهزنی در قلمرو خود عاجز بودند (دوبلویس و وان‌دراسپک، ۱۳۷۹: ۳۷۰). باین‌حال طبق مندرجات نامه تنسر در

1 Weilue

۲ هر استاد ۱۷۷/۶ متر طول داشت.

شهرها در شاهنشاهی اشکانی ماهیتی مستقل داشتند که تاحدودی آنها را نسبت به دنیای بیرون خودکفا می‌کرد. در دوره اشکانی شهرها معمولاً دارای دو پلان مدور و یا چهارضلعی بودند که اولی به احتمال ریشه در آسیای مرکزی داشت (بوسایلی، ۱۳۸۹: ۱۴-۱۵) و به‌رحال این شهرها با دیواری محصور شده بودند.

در شاهنشاهی اشکانی علاوه بر ولایات تابع دولت و ایالات نیمه‌مستقل، دولت‌شهرهایی نیز وجود داشتند که در امور داخلی خود مستقل عمل می‌کردند ولی تابع شاه اشکانی بودند. بسیاری از این دولت‌شهرها بازمانده از دوران مقدونی-یونانی بودند اما وجود دولت‌شهرها در میان‌رودان دوران هخامنشی نیز اثبات شده است (داندامایف، ۱۳۹۱: ۲۰۰). با این حال شواهد حاکی از این است که دولت اشکانی در کنترل و اداره این دولت‌شهرها و همچنین دیگر شهرهای بزرگ قلمرو خود برنامه مدونی داشت. به گزارش فیلوستراتس در شهر بابل تندیس از شاه اشکانی قرار داشت که شخص واردشونده باید در مقابل آن ادای احترام می‌کرد (کریستن‌سن، ۱۳۶۸: ۴۹)؛ بدین‌سان دولت مرکزی سعی در بسط ایدئولوژی تقدس و محبوبیت شاه در کشور داشت. دولت‌شهرها توسط مجامع داخلی اداره می‌شدند مثلاً شهر سلوکیه توسط شورایی ۳۰۰ نفره اداره می‌شد (Tacitus, 1904: 410)، در شهر شوش دو داور (آرخون) از جانب مجمع مسئول کنترل شهر بودند (جعفری‌دهقی، ۱۳۹۳: ۳۶۰) و ظاهراً ادسا ساختاری قبیله‌ای و درعین‌حال مردم‌سالارانه داشت (لوکونین، ۱۳۸۰: ۱۱۸). اما دولت مرکزی با گماردن یک نیروی نظامی به فرماندهی مقامی به نام ارگبد، امنیت و امور داخلی شهرها را کنترل می‌کرد (ولسکی، ۱۳۸۳: ۱۲۱). علاوه‌بر این شاهان اشکانی با برگماردن جاسوسان (گوش‌های شاه؟)، از اوضاع داخلی

۱۳۹۱: ۳۰۹) و استرابو انحصاراً این رسم را برای اشکانیان در سه شهر تیسفون، همدان و گرگان بازگو می‌کند (Strabo, 16/1/16). به عقیده ویزهوفر هدف از این فرایند بازدید شاه از بخش‌های مختلف قلمرو خود و تماس مستقیم با مردم کشور بود (ویزهوفر، ۱۳۸۰: ۵۸) که باعث تحکیم جایگاه سلطنت می‌شد و درعین‌حال هشداری برای حکام و فرمانداران نواحی مختلف بود که قدرت شاهنشاه همچنان باقی و حرکات آنان زیر نظر است. درنهایت ایجاد امنیت درون کشور به رونق بالای بازرگانی بین شرق و غرب از طریق ایران انجامید. برخی از اشراف محلی خود دارای نیروهای نظامی شخصی یا قبیله‌ای بودند که به شماری از آنها (همچون خاندان سورن) در بخش نخست اشاره شد. ولی وجود نیروی نظامی زیر فرمان این اشراف و خاندان‌ها منحصر به سرزمین‌های مرزی نبود و در مناطق داخلی‌تر نیز (همچون مورد اعراب) می‌توان آثاری از آنان بازیافت. پیش از سال ۶ پ‌م یکی از یهودیان بابل با ۵۰۰ سوار تحت اختیارش به قلمرو روم گریخت (دوبواز، ۱۳۹۶: ۱۰۹) و این موضوع خود نشانگر وجود یگان‌های نظامی محلی در ساختار اداری شاهنشاهی اشکانی است و هرچند این نیروهای محلی همچون مورد برادران یهودی دوره اردوان دوم ممکن بود که در نظم کشور اختلال ایجاد کنند اما در موارد نانوشتۀ دیگر می‌توانستند امنیت حوزه‌ی زیر اختیار خود را سامان دهند.

امنیت درون شهرها

ویژگی‌ها و الزامات دنیای باستان دولت‌ها را موظف می‌کرد تا علاوه بر کنترل امنیت درون کشور، شهرها را نیز تا حد امکان در مقابل مشکلات رایج حراست کنند. دولت اشکانی در این مورد تدابیر نتیجه‌بخشی اندیشیده بود. خود

کنترل امنیت شهر است. به گزارش طبری اردشیر پاپکان در آغاز کار خود منصب ارگبد دارابگرد را داشته (شهبازی، ۱۳۸۹: ۹۵-۹۶) که خود مؤید اشارات مذکور است. در مجموع شواهد حاکی از کنترل محکم ورود و خروج شهرها و گماشتن سربازانی با سلسله مراتب مدون اداری برای حفظ امنیت درون شهر در دوره اشکانی است. از بایگانی رحیم‌سو در بابل مربوط به دوره حکومت مهرداد دوم میزان حقوق یک نگهبان رده پایین برابر ۱ شکل نقره در ماه برآورد می‌شود (واندراشپیک، ۱۳۹۲: ۳۲۸) که برابر با بهای ۹۰ تا ۱۰۸ لیتر جو در این دوران بود (همان: ۳۶۵). و برای یک زندگی ساده کفاف می‌داد (همان: ۳۷۴).

برآیند

شاهنشاهی اشکانی موفق شد در بازه زمانی یکصد ساله از یک قدرت محلی در میانه سده سوم پیش از میلاد به یک قدرت جهانی در میانه سده دوم بدل شود. لذا لازم است که سازوکار اجرایی و اداری این شاهنشاهی برای فهم علل موفقیت و ثبات این دولت بررسی شوند. هر دولتی برای حفظ نظم و ثبات و اعمال پیشرفت نظامی و سیاسی به بسط امنیت در درون و مرزهای قلمرو خود نیاز دارد. شواهد حاکی از آن است که دولتمردان اشکانی این مهم را به خوبی درک کرده بودند و با بهره‌گیری از میراث گذشته و البته به میزان بالایی نوآوری‌های ثمربخش، سعی در کنترل امنیت داخلی و مرزی کشور خود داشتند. اشکانیان با تعبیه مقامات نظامی و انتظامی در شهرها، کنترل ورود و خروج و بهره‌وری از ایدئولوژی تقدس و اهمیت شاه، موفق شدند امنیت درون شهرها را کنترل کنند. ساخت دژهای نظامی درون کشور و در مسیر راه‌های مهم کاروان‌رو گام مهم دیگری در بسط امنیت داخلی

شهرها باخبر بودند (لوکونین، ۱۳۸۰: ۱۱۵). همچنین فیلوستراتوس به کنترل و ثبت ورود و خروج شهرها در دوره اشکانی اشاره دارد (رجبی، ۱۳۸۳: ۲۸۴)، که خود موجب حفظ امنیت داخلی شهرها می‌شد.

در شهرهایی که خودمختاری کمتری داشتند، میزان کنترل دولت مرکزی افزایش می‌یافت. در اسناد مکشوفه از دژ مهردادکرت به القابی چون دژیت^۱ (فرمانده دژ)، شهربان و مرزبان برمی‌خوریم (دیاکونوف و لیوشیتس، ۱۳۸۳: ۲۰، ۹۴، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۲؛ لوکونین، ۱۳۸۰: ۱۲۴) که کنترل شهر و منطقه را برعهده داشتند. به نظر می‌رسد که در ساختار اداری-دفاعی شاهنشاهی اشکانی مرزبان مقامی بالاتر از شهربان داشت (فرای، ۱۳۴۴: ۳۱۳؛ البروک، ۱۴۰۰: ۱۴۷).

ظاهراً مقامی به نام قاضی شهر وجود داشت که کنترل نیروهای نظامی درون شهر را به عهده داشت (نیولی، ۱۳۹۳: ۴۶). برخی وام‌واژه‌ها همچون ساتراپ و ارگبد که از زبان پهلوی اشکانی به زبان آرامی نفوذ کرده‌اند (ویدن‌گرن، ۱۳۹۷: ۳۹-۴۰) خود نمایانگر مقامات اداری شهرها در دوران اشکانی هستند.

در یک سند بازمانده از دوراوپوس از مقامات اداری چون ارگبد و گردآورنده مالیات میان‌رودان و عربستان سخن می‌رود (میلار، ۱۳۹۲: ۷۵۱) که می‌تواند نمایانگر سلسله‌مراتب اداری درون منطقه و شهر باشد. همچنین وجود مقامی چون زندان‌بان در این شهر (Mackenzie، ۱۹۹۶) می‌تواند حاکی از وجود نظام قضایی مدون در شهر باشد. از اسناد بازمانده از شهر الحضر می‌توان مقاماتی چون «سرنگهبانان» (رئیس نیروهای امنیتی) و «سرپرستانان» را باز یافت (سفر و مصطفی، ۱۳۷۶: ۴۶۴؛ هاوسر، ۱۳۹۲: ۷۸۴) که خود نمایانگر وجود سازوکار اجرایی در

دولت اشکانی را باید از دولت‌های موفق در امر کنترل امنیت در کشور ایران برشمرد؛ به شکلی که نه تنها محدود گزارش‌های بازمانده از این دوران به موفقیت نسبی اشکانیان در بسط امنیت مرزی و داخلی گزارش می‌دهند، بلکه در دورانی نزدیک به ۵ سده گزارش‌های کم‌شماری از شورش‌های پدیده امنیتی در دست است که در مقایسه با دولت رقیب (روم) برتری سازوکار امنیتی و دفاعی اشکانیان را ثابت می‌کند.

کتاب‌نامه | Bibliography

- البروک، اووه. (۱۴۰۰). پارتیان، ترجمه شاهین آریامنش، تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری.
- Ellerbrock, Uwe. (2022). *Parthians, The Forgotten Empire*, Translated into Persian by Shahin Aryamanesh, Tehran, Richt (in Persian).
- ایست، دابلیو. گوردون. (۱۳۹۲). تاریخ در بستر جغرافیا، ترجمه حسین حاتمی‌نژاد و حمیدرضا پیغمبری، تهران: پژوهشگاه تاریخ اسلام.
- East, William Gordon. (2012). *The geography behind history*, Translated into Persian by Hossein Hataminejad and Hamidreza Peyghambari, Tehran: Islamic History Research Institute (in Persian).
- ایسیدور خاراکسی. (۱۳۹۲). منزلگاه‌های اشکانی، ترجمه علی اصغر میرزایی، تهران: ماهی.
- Isidore, Ofcharax. (2013). *Parthian stations*, Translated into Persian by Ali Asghar Mirzaei, Tehran: Mahi. (in Persian).
- باستانی‌پاریزی، محمدابراهیم. (۱۳۸۳). یعقوب لیث، تهران: علم.
- Bastani Parizi, Mohammad Ebrahim. (2004). *Yaqub ibn al-Layth*, Tehran, Elm (in Persian).
- باسورث، ک. ا. (۱۳۸۰). «ایران و تازیان پیش از اسلام»، تاریخ ایران کمبریج جلد سوم بخش یکم، ترجمه حسن انوشه، تهران: امیرکبیر: ۷۰۷-۷۲۶.
- Bosworth, C. E.. (2001). Iran and the Arabs before Islam, In Yarshater, Ehsan (ed.), *The Cambridge History of Iran, Vol. 3: The Seleucid, Parthian and Sasanid Periods, Part 1*, Translated into Persian by Hasan Anoosheh, Tehran, Amirkabir, 707-726 (in Persian).
- بروسوس، ماریا. (۱۳۹۶). ایرانیان باستان، ترجمه مانی صالحی علامه، چاپ دوم، تهران، نشر ثالث.

کشور بود که خود پیشرفت و رونق بازرگانی را به دنبال داشت. از طرفی دیگر دولتمردان اشکانی برای کنترل مرزهای خارجی با توافق درمقابل اقوام بدوی و کوچ‌رو و کوچاندن اسرای نظامی و اقوام مختلف به مرزها، ضمن ادامه دادن الگوی کهن منطقه سعی در ایجاد امنیت و افزایش میزان نظارت بر حواشی قلمرو خود داشتند. ساخت دژهای مرزی پرشمار نیز از راهکارهای دولت اشکانی برای مقابله با تهاجم بیگانه بود که در موارد بسیاری موفق عمل کرد. بنابراین در مجموع

- آمین مارسلن. (۱۳۱۰). جنگ شاهپور ذوالکف با یولیانس امپراتور روم، ترجمه محمدصادق اتابکی، تهران: انتشارات اداره شورای نظام.
- Ammianus Marcellinus. (1931). *Rerum gestarum libri*, Translated into Persian by Mohammad Sadegh Atabaki, Tehran: Nizam Council Administration Publications (in Persian).
- آیلرز، ویلهلم. (۱۳۸۰). «ایران و بین‌النهرین»، تاریخ ایران کمبریج جلد ۳ بخش ۱، ویراسته احسان یارشاطر، ترجمه حسن انوشه، تهران: امیرکبیر: ۵۹۳-۶۱۷.
- Eilers, Wilhelm. (2001). Iran and Mesopotamia, In Yarshater, Ehsan (ed.), *The Cambridge History of Iran, Vol. 3: The Seleucid, Parthian and Sasanid Periods, Part 1*, Translated into Persian by Hasan Anoosheh, Tehran, Amirkabir, 593-617 (in Persian).
- ادول، پتر ام. (۱۳۹۹). در بین روم و ایران: فرات میانی، میان‌رودان و پالمیرا تحت کنترل رومی، ترجمه محمد ملکی، تهران: شفیعی.
- Edwell, Peter M. (2020). Between Rome and Persia: the middle Euphrates, Mesopotamia and the briyخت، مارک. (۱۳۹۲). «فرهنگ مناطق استپی و روابط میان جمعیت کوچگر و یکجانشین»، امپراتوری اشکانی و اسناد و منابع آن، ویراسته یوزف ویزهوفر، ترجمه هوشنگ صادقی، تهران: فرزان روز: ۵۶-۱.
- Olbrycht, J. Marek. (2012). The culture of the steppe areas and the relationships between nomads and the settled population, In Wiesehöfer, Josef (ed.), *The Arsacid Empire: sources and documentation (Das Partherreich und seine Zeugnisse)*, Translated into Persian by Hooshang Sadeghi, Tehran: Farzan Rooz, 543-562 (in Persian).

- Tehran: Book Translation and Publishing Company (in Persian).
- پورشریعتی، پروانه. (۱۳۹۹). افول و سقوط شاهنشاهی ساسانی، ترجمه آوا واحدی نوایی، تهران: نشر نی.
- Pourshariati, Parvaneh. (2020). Decline and fall of the Sasanian empire: The Sasanian-Parthian confederacy and the Arab conquest of Iran, Translated into Persian by Ava Vahedi Navaei, Teharn, Ney (in Persian).
- پیرنیا، حسن. (۱۳۹۱). تاریخ ایران باستان، تهران: نگاه.
- Pirnia, Hassan. (2011). *History of Ancient Iran*, Tehran: Negah (in Persian).
- پیگولوسکایا، نینا. (۱۳۷۲). شهرهای ایران در روزگار پارتیان و ساسانیان، ترجمه عنایت‌الله رضا، تهران: شرکت انتشارات علمی فرهنگی.
- Pigoloskaya, Nina. (1993). Iranian cities during the Parthian and Sassanian era, Translated into Persian by Inayatullah Reza, Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company (in Persian).
- جعفری دهقی، محمود. (۱۳۹۳). «تاریخ سیاسی اشکانیان»، تاریخ جامع ایران جلد ۲، تهران: دایره‌المعارف بزرگ اسلامی: ۲۶۵-۳۷۰.
- Jafari Dehghi, Mahmoud. (2013). Political History of Parthians, *Comprehensive History of Iran*, Vol. 2, Tehran: Center for the Great Islamic Encyclopedia: 265-370 (in Persian).
- خسروزاده، علیرضا. (۱۳۹۱). «حضور پارتیان در مناطق جنوبی خلیج فارس (شرق و جنوب شرقی شبه‌جزیره عربستان) براساس مدارک باستان‌شناسی به‌دست آمده از محوطه‌های پارتی سواحل جنوبی خلیج فارس»، مطالعات باستان‌شناسی، شماره ۲، دوره ۴، پاییز و زمستان: ۶۳-۸۱.
- Khosro Zadeh, A. (2013). Parthian Presence in the Southern Regions of the Persian Gulf Alireza Khosro Zadeh. *Journal of Archaeological Studies*, 4(2), 63-81. doi: 10.22059/jarcs.2013.32120 (in Persian).
- خسروزاده، علیرضا. (۱۳۹۶). باستان‌شناسی خلیج فارس در دوره اشکانی و ساسانی، تهران: سمت.
- Khosrowzadeh, Alireza. (2016). *Archeology of the Persian Gulf in the Parthian and Sassanid periods*, Tehran: Samit (in Persian).
- خطیبی، ابوالفضل. (۱۳۹۳). «اشکانیان در حماسه ملی»، تاریخ جامع ایران جلد ۲، تهران: دایره‌المعارف بزرگ اسلامی: ۳۷۱-۴۲۰.
- Khatibi, Abolfazl. (2013). Arsacids in the National Epic, *Comprehensive History of Iran*, Vol. 2, Tehran: Center for the Great Islamic Encyclo-
- Brosius, Maria. (2017). The Persians: an introduction, Translated into Persian by Mani (Salehi Allaneh, Tehran, Sales (in Persian
- بریان، پیر. (۱۳۹۱). از کورش تا اسکندر تاریخ شاهنشاهی ایران، جلد دهم مجموعه تاریخ هخامنشیان خرونینگن، ترجمه مرتضی ثاقب‌فر، تهران: توس.
- Briant, Pierre. (2011). *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire*, Translated into Persian by Morteza Saqebfar, Tehran, Toos (in Persian).
- بوسالیلی، ماریو. (۱۳۸۳). هنر پارتی و ساسانی، ترجمه یعقوب آژند، تهران: مولی: ۱-۳۲.
- Bussagli, Mario. (2004). *Parthian and Sasanian art*, Translated into Persian by Yaghoub Azhand, Tehran, Mola, 1-32 (in Persian).
- بیرونی، ابوریحان. (۱۳۸۶). آثارالباقیه، ترجمه اکبر داناسرشت، تهران: امیرکبیر.
- Al-Bīrūnī, Abū Rayhān. (2007). *Kitāb al-āthār al-bāqiyah 'an al-qurūn al-khāliyah*, Translated into Persian by Akbar Danaseresht, Tehran: Amir Kabir (in Persian).
- بیوار، ایدرین دیوید. (۱۳۸۰). «تاریخ سیاسی ایران در دوره اشکانیان»، تاریخ ایران کمبریج جلد ۳ بخش ۱، ویراسته احسان یارشاطر، ترجمه حسن انوشه، تهران: امیرکبیر.
- Bivar, A. D. H. (2001). The Political History of Iran Under the Arsacids, In Yarshater, Ehsan (ed.), *The Cambridge History of Iran, Vol. 3: The Seleucid, Parthian and Sasanid Periods, Part 1*, Translated into Persian Hasan Anooosheh, Tehran, Amirkabir (in Persian).
- پُش، والتر. (۱۳۹۲). «منابع چینی در مورد اشکانیان»، امپراتوری اشکانی و اسناد و منابع آن، ویراسته یوزف ویزهوفر، ترجمه هوشنگ صادقی، تهران: فرزنان روز: ۵۴۳-۵۶۲.
- Posch, Walter. (2012). Chinese sources on the Parthians, In Wiesehöfer, Josef (ed.), *The Arsacid Empire: sources and documentation (Das Partherreich und seine Zeugnisse)*, Translated into Persian by Hooshang Sadeghi, Tehran: Farzan Rooz, 543-562 (in Persian).
- پلوتارک. (۱۳۳۸). حیات مردان نامی جلد ۴، ترجمه رضا مشایخی، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- Plutarch. (1959). *les vies des Hommes illustre*, Vol. 4, Translated into Persian by Reza Meshaiikhi, Tehran: Book Translation and Publishing Company (in Persian).
- پلوتارک. (۱۳۴۶). حیات مردان نامی جلد ۳، ترجمه رضا مشایخی، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- Plutarch. (1967). *les vies des Hommes illustre*, Vol. 3, Translated into Persian by Reza Meshaiikhi,

- تهران: کلام شیدا.
- Diakonov, Igor Mikhailovich. (2004). *Parthian economic documents from Nisa*, Translated into Persian by Shahram Hyderabadian, Tehran: Kalam Shabda (in Persian).
- رجبی، پرویز. (۱۳۸۰). هزاره‌های گمشده جلد ۴ اشکانیان (پارت‌ها). تهران: توس.
- Rajabi, Parviz. (2001). *The Lost Millenniums, Vol. 4, Parthians*, Tehran: Toos (in Persian).
- رجک، تسلا. (۱۳۹۲). «اشکانیان در نوشته ژوزفوس»، امپراتوری اشکانی و اسناد و منابع آن، ترجمه خشایار بهاری، تهران: فرزانه روز: ۴۷۱-۴۹۴.
- Rajak, Tessa. (2012). The Parthians in Josephus, In Wiesehöfer, Josef (ed.), *The Arsacid Empire: sources and documentation (Das Partherreich und seine Zeugnisse)*, Translated into Persian by Bahari, Farzan Rooz, 471-494 (in Persian).
- سانسیسی وردنبورخ، هلن. (۱۳۸۸). «آیا اصلاً امپراتوری ماد وجود داشته است؟»، تاریخ هخامنشیان خروینگی جلد ۳، ترجمه مرتضی ثاقبفر، تهران: توس: ۲۸۵-۳۰۹.
- Sancisi-Weerdenburg, Heleen. (2009). "Was there ever a Median empire?" In Kuhrt, A and Sancisi-Weerdenburg, H (eds.), *Achaemenid History, III*, Translated into Persian by Morteza Saqebfar, Tehran, Toos, pp. 285-309 (in Persian).
- سرخوش کرتیس، وستا. (۱۳۹۴). «فرهنگ و جامعه اشکانی»، بین‌النهرین و ایران در دوران اشکانی و ساسانی، ترجمه زهرا باستی، تهران: سمت: ۳۱-۴۹.
- Curtis, Vesta Sarkhosh. (2015). *Parthian culture and society, Mesopotamia and Iran in the Parthian and Sasanian periods: rejection and revival c. 238 BC-AD 642: proceedings of a seminar in memory of*
- سفر، فواد و محمدعلی مصطفی. (۱۳۷۶). هترا شهر خورشید، ترجمه نادر کریمیان سردشتی، تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور.
- Safar, Fawad and Mohammad Ali Mustafa. (1997). *Hetra Shahr Khurshid*, Translated into Persian by Nader Karimian Sardashti, Tehran: Iran's Cultural Heritage Organization (in Persian).
- شوئکی، مارتین. (۱۳۹۲). «منابعی در مورد تاریخ ماد آتروپاتنه و هیرکانیا در عهد اشکانیان»، امپراتوری اشکانی و اسناد و منابع آن، ویراسته یوزف ویزهوفر، ترجمه هوشنگ صادقی، تهران: فرزانه روز: ۶۷۵-۷۴۴.
- Schottky, Martin. (2012). *Sources on the history of Media Atropatene and Hyrcania in Parthian* pedia: 371-420 (in Persian).
- دانا، محسن، علیرضا نصرآبادی، هادی شریفیان. (۱۳۹۵). «قلعه نه‌بندان، شواهدی از دوره اشکانی در شرق ایران»، مطالعات باستان‌شناسی، دوره ۸، شماره ۱، بهار و تابستان: ۳۷-۵۶.
- Dana, M., Nasr Abadi, A., & Sharifan, H. (2016). Qaleh Nehbandān: New Evidence of Parthian Period in Eastern Iran. *Journal of Archaeological Studies*, 8(1), 37-56. doi: 10.22059/jarcs.2016.59491 (in Persian).
- داندامایف، محمد. ا. (۱۳۹۱). ایرانیان در بابل هخامنشی، ترجمه محمود جعفری دهقی، تهران: ققنوس.
- Dandamaev, M. A. (2011). *Iranians in Achaemenid Babylonia*, Translated into Persian by Mahmoud Jafari Dehaghi, Tehran: Qoqnoos (in Persian).
- دریایی، تورج. (۱۳۹۳). «تشکیلات اداری در ایران باستان»، تاریخ جامع ایران جلد ۳، تهران: دایره‌المعارف بزرگ اسلامی: ۴۹۷-۵۳۶.
- Daryaei, Toraj. (2013). Administrative Organizations in Ancient Iran, *Comprehensive History of Iran, Comprehensive History of Iran, Vol. 3*, Tehran: Center for the Great Islamic Encyclopedia: 536-497 (in Persian).
- دوبلوئیس، لوکاس، وان‌دراسپک، روبرتوس. (۱۳۸۸). دیباچه‌ای بر جهان باستان، ترجمه مرتضی ثاقبفر، تهران: ققنوس.
- Blois, Lukas de. (2009). *An introduction to the ancient world*, Translated into Persian by Morteza Saqebfar, Tehran: Qoqnoos (in Persian).
- دوبواز، نیلسون، ۱۳۹۶، تاریخ سیاسی پارت، ترجمه علی‌اصغر حکمت، تهران: علمی و فرهنگی.
- Debevoise, Neilson Carel, (2017). *A political history of Parthia*, Translated into Persian by Ali Asghar Hekmat, Tehran: Scientific and Cultural (in Persian).
- دیاکونوف، م. م. (۱۳۴۶). تاریخ ایران باستان، ترجمه روحی ارباب، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- Diakonov, Igor Mikhailovich. (1972). *History of Ancient Persia*, Translated into Persian by Roohi Arbab, Tehran, Book translation and publishing company (in Persian).
- دیاکونوف، ایگور میخائیلویچ. (۱۳۵۱). اشکانیان، ترجمه کریم کشاورز، تهران: پیام.
- Diakonov, Igor Mikhailovich. (1972). *History of Media*, Translated into Persian by Karim Keshavarz, Tehran, Payam (in Persian).
- دیاکونوف، ایگور میخائیلویچ و آ. لیوشیتس. (۱۳۸۳). کتیبه‌های اشکانی نیسا (اسناد اقتصادی)، ترجمه شهرام حیدرآبادیان،

- der Fortifications of the Parthians and their Tactic in Control of the Frontier. *History of Islam and Iran*, 28(38), 113-136. doi: 10.22051/hii.2018.17412.1485 (in Persian).
- کاویانی پویا، حمید. (۱۳۹۷ب). «عملکرد اشکانیان در پاسداری از مرزها»، نشریه ادبیات پایداری، سال ۱۰، شماره ۱۹، پاییز و زمستان: ۲۵۳-۲۷۵.
- kavyani pooya, H. (2019). The Parthians' performance in Guarding the borders (Mythological-Historical Marzbānān). *Journal of Resistance Literature*, 10(19), 253-275. doi: 10.22103/jrl.2019.2313 (in Persian).
- کریستن سن، آرتور. (۱۳۶۸). ایران در زمان ساسانیان. ترجمه غلامرضا رشید یاسمی، تهران: دنیای کتاب.
- Christensen, Arthur. (1989). *Le' Iran sous les sassanides*, Translated into Persian by Gholamreza Rashid Yasmi, Tehran: World of Books (in Persian).
- کوک، جان مانوئل. (۱۳۸۳). شاهنشاهی هخامنشی، ترجمه مرتضی ثاقب فر، تهران: ققنوس.
- Cook, John Manuel. (2004). *The Persian empire*, Translated into Persian by Morteza Saqhebfar, Tehran: Qoqnoos (in Persian).
- کیانراد، خسرو. (۱۳۹۶). بازگانی در روزگار اشکانیان، تهران: آبادبوم.
- Kianrad, Khosrow. (2016). *Trade in the Parthian period*, Tehran: Abadboom (in Persian).
- گیرشمن، رومن. (۱۳۷۰). هنر ایران در دوران پارتی و ساسانی، ترجمه بهرام فره‌وشی، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- Ghirshman, Roman. (1991). *L'art de l'Iran parthes et sassanides*, Translated into Persian by Bahram Fravashi, Tehran, Elmi Farhangi (in Persian).
- گیرشمن، رومن. (۱۳۷۲). ایران از آغاز تا اسلام، ترجمه محمد معین، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- Ghirshman, Roman. (1993). *L'Iran des origines al Islam*, Translated into Persian by Mohammad Moin, Tehran, Agah (in Persian).
- Era, In Wiesehöfer, Josef (ed.), *The Arsacid Empire: sources and documentation* (Das Partherreich und seine Zeugnisse), Translated into Persian by Hooshang Sadeghi, Tehran: Farzan Rooz, 675-744 (in Persian).
- فاگل سانگ، ویلم. (۱۳۹۷). هخامنشیان بر مبنای مدارک ایران شرقی، ترجمه خشایار بهاری، تهران: فرزانه روز.
- Vogelsang, W.J. (2018). *The rise and organisation of the Achaemenid Empire: The eastern Iranian evidence*, Translated into Persian by Khashayar Behari, Tehran: Farzan Rooz (in Persian).
- فرای، ریچارد نلسون. (۱۳۴۴). میراث باستانی ایران، ترجمه مسعود رجب‌نیا، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- Frye, Richard N. (1965).
- کارنامه اردشیر بابکان. (۱۳۹۷). ترجمه، آوانویسی و واژه‌نامه از بهرام فره‌وشی، تهران: دانشگاه تهران.
- kārnāmag ī Ardaxšīr ī Pābagān*. (2017). Transliteration and glossary by Bahram Faravashi, Tehran: University of Tehran (in Persian).
- کالج، مالکوم. (۱۳۸۸). اشکانیان، ترجمه مسعود رجب‌نیا، تهران: هیرمند.
- Colledge, Malcom. (2009). *Parthians*, Translated into Persian by Masoud Rajabnia, Tehran: Hirmand (in Persian).
- کاشلنکو، گ. آ. (۱۳۸۵). «دولت پارت»، تاریخ ایران از زمان باستان تا امروز، ترجمه کیخسرو کشاورزی، مجموعه نویسندگان، تهران، مروارید: ۱۳۳-۱۵۵.
- Koshlenko, G. A. (2005). *Parthian State, Iran's history from ancient times to today*, Translated into Persian by KyKhosrow Keshavarzi, the author's collection, Tehran, Morvarid: 133-155 (in Persian).
- کاویانی پویا، حمید. (۱۳۹۷الف). «بررسی استحكامات مرزی و تدافعی اشکانیان و شگرد آنها در مرزداري»، فصلنامه علمی-پژوهشی تاریخ اسلام و ایران دانشگاه الزهراء، سال بیست و هشتم، دوره جدید، شماره ۳۸، پیاپی ۱۲۸، تابستان: ۱۱۳-۱۳۶.
- Kavyani Pooya, H. (2018). Defensive and Bor-
- pire: Romans, Jews, Greeks, Nomads, and Chinese on the Silk Road", *The Silk Road: Interwoven History*, Edited by Mariko Mamba Walter and James P. Ito-Adler, Cambridge Institutes Press.
- Gregoratti, Leonardo. (2016). "Parthian Empire", *Encyclopedia of Empires*, Wiley Blackwell, 1-6.
- Gregoratti, Leonardo. (2017). "Sinews of the other Empire: The Parthian Great King's Rule Over

English

- Cassius Dio. (1955). *Dio's Roman History*, Translated by Earnest Cary, London: William Heinemann.
- De Planhol, X & Bastani Parizi, M.E. (1988). "Bam", *Encyclopedia Iranicaonline*, Last Updated: December 15, 1988, <https://www.iranicaonline.org/articles/bam-in-arabic-town>.
- Gregoratti, Leonardo. (2014). "The Parthian Em-

- Vassal Kingdoms”, *Sinews of Empire*, Edited by Hakon Fiane Teigen and Eivind Heldaas Seland, Oxford and Philadelphia: Oxbow Books.
- Herman, Geoffrey. (2012). “The Jews of Parthian Babylonia”, *The Parthian Empire and its Religions*, Peter Wick & Markus Zehnder, Gutenberg: Computus Druck Satz & Verlag: 141-150
- Herodotus. (1830). *Chronicles*, Beloe Wiliam, University of California Libraries.
- Jakubiak, Krzysztof. (2008). “ARSACIDS viii. Military Architecture Of Parthia”, *Encyclopædia Iranicaonline*, Last Updated: August 15, 2011, <http://www.iranicaonline.org/articles/arsacids-viii-military-architecture-of-parthia>
- Justinus. (1732). *Justini ex Trogi Pompeii Historiis Externis Libri XLIV*, by N. Bailer, London: Printed for J. Brotherthorn and ...
- Labbaf-Khaniki, Meysam. (2020). “Castles, Walls, Fortresses. The Sasanian Effort to Defend the Territory”, *Historia I Swiat*, No 9: 37-56.
- Mackenzie, D.N. (1996). “DURA EUROPOS”, *Encyclopædia Iranicaonline*, Last Updated: December 2, 2011, <https://www.iranicaonline.org/articles/dura-europos>
- Olbrycht, Marek.J. (2003). “Parthia and Nomad of Central Asia. Elements of Steppe Origin in the Social and Military Development of Arsacid Iran”, *Orientalwissenschaftliche Hefte*, Wittenberg: Universitat Halle-Wittenberg: 69-109.
- Olbrycht, Marek.J. (2015). “Parthian Cities and Strongholds in Turkmenistan”, *International Journal of Eurasian Studies vol II*, Edited by Yu Taishan and Jinxiu, Beijing: Chinese Academy of Social Sciences: 117-125.
- Olbrycht, Marek Jan. (2021). *Early Arsakid Parthia (ca. 250-165 B.C.)*, Leiden; Boston: Brill.
- Pliny. (1855). *Natural History Vol 2*, Translated by John Bostock & H.T. Riley, Henry G.Bohn, York Street, Covent Garden.
- Plutarch. (1932). *Plutarch's Lives, Vol III*, Translated by Bernadotte Perrin, London: William Heinemann LTD.
- Schmitt, Rudiger. (2003). “Hatra”, *Encyclopædia Iranicaonline*, Last Updated: March 20, 2012, <https://www.iranicaonline.org/articles/hatra>
- Sima Qian. (1961). *Records of the Grand Historian of China, Vol. 2*, Translated by Burton Watson, Edited by Jacques Barzun and others, Columbia University.
- Strabo. (1928). *The Geography Vol 5*, edited by T. E. Page, E. Capps, W.H.D. Rouse, Translated bu Jones Horace Leonard, London: William Heinemann LTD.
- Strabo. (1960). *The Geography Vol 6*, edited by T. E. Page, E. Capps, W.H.D. Rouse, Translated bu Jones Horace Leonard, London: William Heinemann LTD.
- Strabo. (1930). *The Geography Vol 7*, edited by T. E. Page, E. Capps, W.H.D. Rouse, Translated by Horace Leonard Jones, London: William Heinemann LTD.
- Sundermann, Werner. (1989). “Bidaxsh”, *Encyclopedia Iranicaonline*, Last Updated: December 15, 1989, <https://www.iranicaonline.org/articles/bidaxs-title-of-iranian-origin>
- Tacitus. (1904). *The Annals of Tacitus Vol 1*, London: J. Murray.
- Tacitus. (1909). *The Annals of Tacitus Books XI-XVI*, London: J. Murray.
- Taishan, YU. (2013). *China and the Ancient Mediterranean World: a Survey of Ancient Chinese Sources*, Edited by Victor H. Mair, Philadelphia, University of Pennsylvania.

© 2023 The Author(s). Published by Tissaphernes Archaeological Research Group, Tehran, Iran. Open Access.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>), which permits non-commercial re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited, and is not altered, transformed, or built upon in any way. The ethical policy of Ancient Iranian Studies is based on the Committee on Publication Ethics (COPE) guidelines and complies with International Committee of Ancient Iranian Studies Editorial Board codes of conduct. Readers, authors, reviewers and editors should follow these ethical policies once working with Ancient Iranian Studies. The ethical policy of Ancient Iranian Studies is liable to determine which of the typical research papers or articles submitted to the journal should be published in the concerned issue. For information on this matter in publishing and ethical guidelines please visit www.publicationethics.org.